

Boekbesprekingen

BERTHOLD, P., BEZZEL, E., THIELCKE, G. 1980. *Praktische Vogelkunde*. Ein Leitfadens für Feldornithologen. (2e druk) Kilda, Greven. 159 p. Prijs DM 29,80.

Deze nieuwe druk van *Praktische Vogelkunde* heeft uiterlijk nogal wat veranderingen ondergaan ten opzichte van de eerste uit 1974. Van een gebonden boek met harde kaft is het een paperback geworden. De drie kleurenfoto's op de kaft zijn vervallen en tien mooie, doch nutteloze, foto's zijn vervangen door vier foto's die de tekst verduidelijken. Driekwart van het boek is in een grotere en vettere letter gezet, maar de spaties tussen de woorden zijn vaak erg klein geworden. De inhoud heeft zo'n 40 tekstwijzigingen en uitbreidingen ondergaan. Uit het voorwoord blijkt dat de auteurs bij een eventuele derde druk ook de opzet willen verruimen.

De inhoud is als volgt samengesteld: inleidingen (8 pagina's); benodigdheden in het veld (17 p.); kwalitatief onderzoek, zeldzaamheden, soortenlijsten (3 p.); kwantitatief onderzoek aan: populatiedichtheid en -schommelingen, trek, broeden, biometrie, voedsel, dag- en jaarritmes, overig gedrag (30 p.); publiceren: gegevens en literatuur verzamelen en verwerken, statistische bewerking, figuren en kaarten maken, afleveren van manuscripten, lezingen (73 p.); natuurbescherming (13 p.); adressen, register (10 p.).

De opzet van het boek is volgens Berthold om het doen van vogelwaarnemingen op een hoger niveau te brengen, namelijk het niveau van de wetenschappelijke ornithologische tijdschriften. Het is niet duidelijk wat bij de auteurs vooropstaat: het geven van suggesties voor gericht veldonderzoek of het geven van aanwijzingen voor het schrijven van artikelen. Als de eerste reden belangrijker is, heeft men niet veel moeite gedaan om voor de betreffende groep vogelaars veel soorten en manieren van onderzoek te beschrijven; veel van de wel genoemde onderwerpen zijn alleen mogelijk met behulp van een ringvergunning. Als de tweede reden overheerst, zou een titel als „Het voorbereiden van ornithologische publikaties” meer gepast zijn. De lezers van een dergelijk boekje zijn een stadium verder dan de eerstgenoemde groep. Na deze opmerking over de tweeslachtigheid van *Praktische Vogelkunde* een aantal detailpunten.

Op enkele plaatsen verdringt de onderzoeksdrijf een beetje de vogelbeschermingsgedachte. In het hoofdstuk over broedbiologie wordt bijvoorbeeld aangeraden om legfels dagelijks te controleren omstreeks de uitkomstdatum. Er worden uitvoerige referenties gegeven van literatuur over hoe men vogels kan vangen. Onderzoek met behulp van cassette-recorders wordt aanbevolen zonder enige waarschuwing voor verstoring. De „karteringsmethode” (inventarisatie van broedvogels door het in kaart brengen van territoriale ♂♂) wordt zeer uitvoerig behandeld. Een soortskaat en meer aandacht voor interpretatieproblemen

zouden dit onderwerp beter tot z'n recht doen komen. Studie van vogeltrek zonder vogels te vangen heeft eigenlijk weinig zin volgens de auteurs; zichtwaarnemingen alleen zijn zo onvolledig, dat we er maar beter niet aan kunnen beginnen. Het hoofdstuk over statistiek (40 p.) is weinig overzichtelijk en het is de vraag of men er in de praktijk veel aan heeft. Beter zou het zijn geweest zich te beperken tot het aangeven van mogelijkheden (met literatuurverwijzingen) en alleen enkele veel voorkomende statistische problemen uitvoerig te bespreken.

Een goede suggestie is het „Sichtlochkartensysteem”. Dit is een goedkoop documentatiesysteem om literatuurgegevens handzaam op te bergen. Het bestaat uit enkele tientallen onderwerpkarten die elk 6000 genummerde vakjes bevatten. Bij inschrijving van bijvoorbeeld titel nr. 32 over rui van steltlopers in de Waddenzee, wordt nr. 32 uitgeponst op de drie onderwerpkarten over rui, over steltlopers en over de Waddenzee. Alle literatuurverwijzingen komen in een boek en opzoeken geschiedt door onderwerpkarten over elkaar heen te leggen en zo gemeenschappelijke ponsgaatjes op te sporen.

Hoewel dit boek veel waardevolle informatie verschaft, lijkt bovengenoemd plan voor een derde, uitgebreide druk me voldoende reden de aanschaf tot die tijd uit te stellen.

H. Sandee

FERNANDEZ-CRUZ, M., ARAUJO, J. & MAYOL, J. 1980. *Situación de la avifauna de Espana peninsular y Baleares, con un apéndice sobre las Islas Canarias*. (Provisional list, 1st revision) CODA, Madrid. 15 p. Prijs Dfl 5 (te bestellen bij CODA, Mr. I. de Boroviczény, Aizgorri 5, Madrid 28, Spanje onder bijsluiting van een vijf gulden biljet.)

Deze soortenlijst uitgegeven door de Coordinaro para la Defensa de las Aves (CODA) - de Spaanse vogelbeschermingsorganisatie - is een eerste poging een overzicht te geven van status en situatie van de vogels in Spanje. De lijst is bedoeld als uitgangspunt voor de vogelbescherming en geeft ook aan waar onderzoek gewenst is. Er wordt informatie gegeven over status (broedvogel, zomergast, doortrekker enz.) en of de soort wettelijke bescherming heeft, jachtvogel is en of de soort bedreigd is. Aparte lijsten zijn opgenomen van de Balearen en de Canarische eilanden.

De lijst telt 407 soorten waarvan c. 230 broedvogel zijn. Helaas is door de meervoudige betekenis van sommige tekens niet steeds duidelijk waarop vraagtekens betrekking hebben. In totaal genieten 53 soorten (= alle roofvogels en uilen, en nog enkele bedreigde soorten) wettelijke bescherming maar er is een Ko-

ninklijk Besluit in behandeling dat 300 soorten onder bescherming plaatst. Ruim 40 soorten worden geassocieerd als „bedreigd” waaronder onder meer Roerdomp, Zwarte Ooievaar, Vale Gier, Kleine Torenvalk, Oehoe, Vale Gierzwaluw en IJsvogel, maar niet soorten als Kuhls Pijlstormvogel, Kraanvogel en Grote Trap. Dit is een waardevolle lijst maar in een volgende uitgave zou de legenda voor verbetering vatbaar zijn.

ERO

SCHMIDT, G. A. J. 1980. *Der Gänsesäger Mergus merganser*. Vogelkundliche Arbeitsgruppe Schleswig-Holstein, Kiel. 68 p. Prijs DM 14.

Dit boekje geeft een samenvatting van waarnemingen van de auteur en vele medewerkers betreffende de Grote Zaagbek in Schleswig-Holstein. Het is het eerste deeltje in een serie monografieën onder de titel „Vögel zwischen Nord- und Ostsee” uitgegeven door de Vogelkundliche Arbeitsgruppe Schleswig-Holstein. Deeltjes over 36 andere soorten worden aangekondigd waaronder ook over een aantal soorten die al zijn behandeld in het eerste deel van *Vogelwelt Schleswig-Holstein* (1974), uitgegeven door de Ornithologische Arbeitsgruppe für Schleswig-Holstein und Hamburg e.V. Het is verwonderlijk dat beide groepen zo langsklaar heenwerken (vgl. *Ardea* 63: 154–156).

In Schleswig-Holstein is de Grote Zaagbek broedvogel en een aantal aspecten van voorkomen en ecologie wordt belicht: balts, paarvorming, broeden, voor- en najaarstrek en winterverblijf. Tevens een korte inleiding en hoofdstukjes over voedselbiologie en bescherming. De huidige omvang van de broedpopulatie (70–80 paar) is groter dan ze in recente decennia geweest is. Verreweg de meeste broedgevallen zijn geconcentreerd nabij de Oostzee, doch nesten liggen vaak op een aanmerkelijke afstand van de kust, soms zelfs tot 2.5 km van open water in het binnenland. De meeste paren broeden in natuurlijke hopen in loofbomen op een hoogte van c. 10 m. In navolging van ervaringen elders worden ook nestkasten aangeboden en met succes. De Nederlandse lezer zal met name geïnteresseerd zijn in nadere gegevens over het broeden van de soort op nog geen 170 km van ons land. Kwantiteit en aard van de geboden gegevens over het broeden zijn evenwel beperkt. Vermoedelijk is dit een gevolg van het feit dat de gegevens vrijwel uitsluitend zijn verzameld zonder de vogels te verstoren. Op zichzelf een loffelijke instelling maar het gevolg is dat er b.v. geen goede gegevens over broedsucces zijn. Aanmerkelijk meer aandacht wordt besteed aan het winter voorkomen. Als belangrijkste bedreiging voor de stand wordt genoemd de ontwikkelingen van de watersport langs de Oostzee.

Ofschoon een groot aantal losse gegevens wordt vermeld, schiet de tekst van dit boekje enigszins te kort wat betreft het aangeven van grote lijnen. Zo bleek het niet gemakkelijk aanduidingen te vinden over het aantal Grote Zaagbekken dat in zachte en strenge winters in Schleswig-Holstein aanwezig is. De tekst is tamelijk anecdotisch, en daardoor enigszins ondoorzichtig. Tabellen (zonder bijschriften) en typografie vergroten de duidelijkheid nauwelijks. De 29 zwart-wit foto's zijn in doorsnee van matige kwaliteit.

R. van Halewijn

SMIT C. J. & WOLFF W. J. (red.) 1981. *Birds of the Wadden Sea*. (Final report of the section „Birds” of the Wadden Sea Working Group) Balkema, Rotterdam. 308 p. Prijs f 32,50.

Dit is nr. 6 van de elf rapporten die de Werkgroep Waddenzee onder auspiciën van de Stichting Veth tot Steun aan Waddenonderzoek voornemens is uit te geven over het Nederlandse, Duitse en Deense wadden gebied. Eerder verschenen delen over geomorfologie, flora en vegetatie, ongewervelde dieren, vissen/visserij en vervuiling.

In dit deel wordt voor de 32 belangrijkste vogelsoorten in de Waddenzee (Lepelaar, 2 ganzen, 8 eenden, 15 steltlopers, 3 meeuwen, 3 sterns) in het kort een oecologisch portret geschetst. Per soort worden achtereenvolgens gegevens vermeld over verspreiding (broedgebied, trekwegen, overwinteringsgebieden, ruigebieden), patronen en perioden van trek en rui, gewichtsverloop, aantallen, voedsel (kwalitatief en kwantitatief) en foerageergedrag. Aan het eind van iedere soortbeschrijving volgt een uitvoerige literatuurlijst. De 32 soortbeschrijvingen worden gevolgd door hoofdstukken over terreinkeuze en concurrentie (9 p.), de betekenis van de Waddenzee voor vogels (10 p.), voedselproductie en consumptie door vogels (12 p.) en de bedreiging van de vogels in de Waddenzee (7 p.). Aan het boek werkten niet minder dan 18 Nederlandse, Duitse en Deense waddenspecialisten mee, waardoor een zeer gedegen witboek over de vogels van het waddengebied tot stand is gekomen. Naast gepubliceerde gegevens is ook veel ongepubliceerd materiaal verwerkt, alles overzichtelijk gerangschikt, kort en bondig (maar niet onvolledig) samengevat en geïllustreerd met veel tabellen (70) en figuren (205). Ieder die geïnteresseerd is in het vogelleven en de bescherming van het waddengebied behoort dit boekwerk in zijn kast te hebben.

In het hoofdstuk „Conclusions and Recommendations” (zeer verstandig opent het boek daarmee) geeft de kille opsomming van getallen op ondubbelzinnige wijze aan welke grote betekenis de Waddenzee voor de Palearctische vogelwereld heeft. Enkele grepen uit de getallenrij: 20-30% van de kleine NW-Europese Lepelaar-populatie broedt en foerageert hier; 60-70% van de wereldpopulatie van de Brandgans is voor zijn voortbestaan afhankelijk van het waddengebied; de hele wereldpopulatie van de nominaatvorm van de Rotgans bezoekt het gebied; bijna de gehele NW-Europese populatie van de Bergeend gebruikt de Waddenzee als ruigebied (Knechtsand!) en een groot deel overwintert ook in het gebied; in de herfst is de helft van de NW-Europese populatie van de Wintertaling in het gebied aanwezig; 20-40% van de Baltische Eider-eenden, 15-20% van de NW-Europese populatie van de Middelste Zaagbek en 30-40% van de NW-Europese populatie van de Grote Zaagbek overwinteren in het gebied; 80-90% van de Scholeksters die in NW-Europa broeden, gebruikt de Waddenzee als doortrekken overwinteringsgebied; 50% van de NW-Europese Kluten broedt hier en bijna de gehele populatie pleistert er korte of langere tijd in de nazomer en herfst; 50-100% van de nominaatvorm van de Kanoetstrandloper, minstens 50% van de NW-Europese Bonte Strandlopers, minstens 40% van de NW-Europese populatie van de Rosse Grutto, minstens 50% van de NW-Europese Wulpen en 10-20% van de IJslanse Tureluurs trekken hier door of overwinteren er, ter-

wijl 30% van de NW-Europese populatie van de Grote Stern, 25% van de NW-Europese populatie van de Vissdief en 15% van de NW-Europese populatie van de Dwergstern hier broeden. De vogels zijn afkomstig uit een gebied dat zich uitstrekt van NO-Canada tot in Centraal-Siberië. Ik krijg kippevel bij de gedachte dat inpoldering van de Waddenzee (nog steeds doemen nieuwe plannen voor partiële inpoldering op) en vervuiling (denk aan de massale sterfte van Grote Stern, Eidereend, Lepelaar in de jaren zestig) in korte tijd deze betekenis grotendeels te niet kunnen doen. Bij de strijd voor een integraal behoud van de Waddenzee zal dit boek dan ook in hoge mate van belang blijken te zijn. Ik vind het overigens een schande voor West-Europa dat daarvoor nog steeds gestreden moet worden.

Het is jammer, maar vrijwel onvermijdelijk bij uitgaven als deze, dat de tekst hier en daar ontsierd wordt door schoonheidsfoutjes. Zo blijkt het kaartje met ringterugmeldingen van de Lepelaar niet de verspreiding van de in het Nederlandse waddengebied geringde vogels weer te geven, zoals in het onderschrift is vermeld, maar die van de in heel Nederland geringde. Weliswaar zal dat niet veel uitmaken, maar correct is het niet. In het onderschrift van figuur 58 staat vermeld dat in het met lichte stippeling aangegeven deel van het overwinteringsgebied van de Grote Zaagbek meer dan 625 vogels per 7 km werden gezien en in het met zwart aangegeven deel meer dan 256 vogels. Dit laatste getal had 3100 moeten zijn (verwisseling met Middelste Zaagbek). Het valt op dat de Waddenzee voor subadulte Zilvermeeuwen wel een belangrijk rui-gebied wordt genoemd, maar niet voor de adulte vogels die daar ook ruïen. Overigens wordt van de Kokmeeuw, waarvan tienduizenden adulte en duizenden subadulte vogels in het waddengebied ruïen, vermeld dat zij geen rui-gebieden hebben. Een definitie van rui-gebied ontbreekt en dat wreekt zich hier mijns inziens. Er wordt bij de Zilvermeeuw terecht gewezen op het feit dat de voedselsamenstelling van kolonie tot kolonie sterk kan verschillen. Het was dan ook wel zo volledig geweest om te vermelden dat de aangehaalde gegevens over het aandeel van het voedsel van de kuikens dat verkregen wordt door tussenkomst van de mens, betrekking hebben op de meeuwen van Terschelling. Verder miste ik in de onderschriften van sommige figuren een vermelding uit welke jaren de gegevens stammen.

Tenslotte nog enkele opmerkingen over inhoudelijke zaken. Het is mijns inziens zeer de vraag of het verspreidingsgebied van de Terschellingse Zilvermeeuwen (figuur 165) tot in Noord-Afrika reikt. Tot en met 1978 zijn namelijk slechts vijf op dit eiland als Zilvermeeuw geringde jonge meeuwen ten zuiden van Normandië, Noord-Frankrijk, teruggemeld (alle geringd in de jaren vijftig en zestig): een derdejaars vogel in maart aan de Franse kust ter hoogte van Bordeaux en vier eerstejaars vogels in hun eerste herfst en winter uit Spanje en Portugal, het overwinteringsgebied van de in Nederland broedende Kleine Mantelmeeuwen. Daar op een der ringlijsten van deze vijf vogels staat vermeld dat het niet uitgesloten is dat zich tussen de Zilvermeeuwen enkele Kleine Mantelmeeuwen hebben bevonden en alle vijf meeuwen zijn gemerkt op de Boschplaat waar ook in die tijd Zilvermeeuwen en Kleine Mantelmeeuwen al door elkaar broedden, ligt het voor de hand te veronderstellen dat de zuidelijke

uitschieters foutief gedetermineerde Kleine Mantelmeeuwen geweest zijn.

Op p. 242 wordt gezegd dat de Zilvermeeuwen in het Nederlandse waddengebied niet later met broeden beginnen dan in veel kolonies in Engeland, Duitsland en Scandinavië. Daarbij wordt verwezen naar *Limosa* 48:6. Uit de daar gegeven tabel blijkt echter dat er juist grote verschillen bestaan tussen de diverse regio's en dat het broedseizoen van de Zilvermeeuw in het waddengebied vergeleken met dat in de genoemde landen laat valt (gemiddelde legdatum eerste ei Nederlandse waddengebied: rond 20 mei; Noord-Noorwegen rond 16 mei; Midden- en Zuid-Noorwegen en West-Engeland: eerste week van mei en Oostzee, Denemarken: 24 april).

Het heeft mij tenslotte verbaasd dat voor de rui van de sterns naar *The Handbook of British Birds* (Witherby *et al.* 1952) wordt verwezen en niet naar het meer recente *Die Mauser der Vögel* (Stresemann & Stresemann 1966), de bijbel voor aanbidders van het rui-onderzoek. Dit heeft tot gevolg dat de rui van de sterns nu niet geheel juist is weergegeven; over de kenmerkende „Staffelmauser” van sterns wordt zelfs met geen woord gerept.

Dit zijn echter voor het merendeel pietluttigheden, die aan de waarde van het boek maar weinig afdoen.

Arie L. Spaans

Watervogels in de ijsperiode 1981/82

Door de strenge vorst in december en januari 1981/82 zijn door velen opvallende verplaatsingen geconstateerd van watervogels. Sneeuwval gevolgd door strenge vorst in twee periodes met daartussen een dooiperiode leidden tot heen en weer vliegen van verschillende soorten. Voor de meeste zoetwatergebieden als het IJsselmeer is de ijsbedekking nagenoeg compleet geweest, hetgeen deze gebieden ongeschikt maakte als verblijfplaats voor duikenden en zaagbekken. Om meer te weten te komen over de reacties van de verschillende soorten watervogels op zo'n strenge koudeperiode zou ik iedereen willen verzoeken zijn/haar waarnemingen die van belang zouden kunnen zijn uit de periode december-januari 1981/82 naar mij op te sturen. Het gaat hierbij om Fuut, Tafeleend, Kuifeend, Toppereend, Grote Zaagbek, Middelste Zaagbek, Nonnetje, Brilduiker, Meerkoet. Vooral trekwaarnemingen en concentraties voor/tijdens/na de koude periodes in de betrokken gebieden en op andere plaatsen (b.v. Grote Rivieren, Noordzeekanaal, Waddenzee, Noordzee) zijn van belang om een beeld te vormen van wat er is gebeurd. Ook meldingen van slachtoffers en opmerkingen over gedrag kunnen bruikbaar zijn. Een en ander zal met bronvermelding t.z.t. in de vorm van een artikel in *Limosa* verschijnen.

M. R. van Eerden, Zandbank 128, 8224 ZN Lelystad